

Kvinnor till sjöss under vikingatid

Fil. Dr. Gunilla Larsson

Skepp och sjöfart har för det mesta setts som del av en mansdominerad sfär i vår bild idag av förhistorisk tid och inte minst när det gäller de vikingatida sjöfärderna. När det gäller skeppsgraffiti, dvs graffiti med skeppsmotiv som ofta förekommer i tidiga kyrkor i kustmiljöer, jämför Christensen dessa med pojkars teckningar av bilar och flygplan. Han tolkar denna graffiti som "mäns arbete" och menar att den "avbildar en manlig intressesfär" (1995:184). Han fortsätter denna tankegång med den relaterade slutsatsen att "ett viktigt forskningsändamål i framtiden är att identifiera kvinnlig graffiti, om den finns, och att förklara varför, om den inte kan påträffas. Förmodligen var kvinnor helt enkelt för upptagna" (1995:184). Ingenting i skeppsgraffitin i sig talar för att det enbart skulle vara män som har utfört dem. Han grundar sin hypotes på att det är män (inte kvinnor?!) som är intresserade av skepp och deras användning för handel och krigståg (1995:184).

Problemet här är att det är ingenting som talar för att inte även kvinnor skulle vara intresserade av skepp och se dem som viktiga redskap. Det finns heller inga belegg för att inte kvinnor lika väl skulle ha utfört skeppsgraffiti. Det finns många liknande, förutfattade meningar både när det gäller kvinnor i båtgravar och kvinnor på sjöfärder. Kvinnor förekommer sällan eller aldrig i diskussionerna kring utlandsfärder. I den kognitiva föreställningsvärlden avseende vikingatidens sociala liv hos många arkeologer, placeras kvinnan i hemmet med gårdens nyckelknippa, medan männen är utrikes på krigsfärder.

En närmare analys av det arkeologiska materialet gör att det kan finnas skäl att omvärdera den tidigare bilden av kvinnans roll i det maritima samhället i Mellansverige under yngre järnålder och vikingatid.

Kvinnorna i båtgravarna

Vad säger de skriftliga källorna om båtbegravningar? Många källor i den norröna litteraturen nämner gravläggning i båt, ofta i samband med gudar och hjältar, liksom kungar och hövdingar. I de flesta fall rör det sig om män, men även kvinnobegravningar i båt är omnämnda, som i Laxdøla saga (kap. 7). Vem var Unn? Blev hon begravd i sin båt på grund av sin ställning eller hade hon varit till sjöss? Vi vet svaret eftersom hennes levnadsöde är väl tecknat i sagan. Unn var dotter till en högättad hövding Kettil Flatnåsa från Norge och hon ägde land och stora rikedomar. Hon hade även sina egna skepp och seglade själv mycket bland annat från Skottland, där hon varit bosatt en tid, till Orkneyöarna, vidare till Färöarna och slutligen till Island. Med ett eget följe av tjugo män besökte hon sina båda bröder bosatta på Island och seglade sedan runt ön och tog land i besittning där hon så önskade. Där hennes högsätesstolpar sedan flöt i land vid Hvamm, tog hon också hela detta område i besittning och byggde här upp sin gård (kap. 5). Hennes begravning beskrivs på följande sätt:

Every one thought it a wonderful thing, how Unn had upheld her dignity to the day of her death. So they now drank together Olaf's wedding and Unn's funeral honours, and the last day of the feast Unn was carried to the howe (burial mound) that was made for her. She was laid in a ship in the cairn, and much treasure with her, and after that the cairn was closed up.

Vid begravningar under förhistorisk tid avspeglas den avlidnas liv, sociala ställning och ibland också yrkesroll i gravskick, gravgåvor och i själva begravningsritualen. Därför har båtgravarna mycket att berätta om kvinnornas relation till skepp och sjöfart. Vi ska strax titta närmare på det arkeologiska materialet, men behöver först få en liten inblick i de förutfattade meningar skapade i vår tid som styrt tolkningarna. Järnålderns sed med begravning i båtgravar har vanligen associerats till begravningar av manliga hövdingar i båt, där de döda är iförda full

vapenutrustning och personifierar den populära bilden av vikingen till sjöss. Föreställningen grundas på de enda två gravfält med båtgravar med enbart män som undersökts i Mälardalen. Denna generaliserande bild finns även inom den akademiska världen. En annan missuppfattning är att när kvinnor begravts i båt i de fall dessa uppmärksammats, så är det i enklare båtar. Schönback skriver:

”I jämförelse med de oftast betydligt mäktigare båtar, som männen utrustats med i de uppländska båtgravarna, tycks Tunakvinnornas disparata samling av flytetyg ge vid handen, att båtar icke spelat samma avgörande roll för deras status och i deras funktion på gården som för deras manliga motsvarigheter.” (1994a:121).

I verkligheten är t ex båten i grav 84 med sina fem nitade bordgångar fullt jämförbar med de finare av båtarna från Vendel och Valsgärde (Stolpe, Hj., & Arne, T.J., 1912; Arwidsson 1942, 1954, 1977; Dyfvermann 1929; Fridell 1930; Odenrants 1933). Else Nordahl, som i likhet med Schönback är en av de främsta auktoriteterna när det gäller båtgravar, har även hon färgats av denna bild, då hon ska kommentera att en kvinna begravts i den av henne undersökta båtgraven med en kvinna vid Prästgården i Gamla Uppsala:

”Det märkliga är att en kvinna gravsatts i en båt, vilket egentligen inte förekommer. På de stora båtgravfälten Vendel och Valsgärde, det senare totalundersökt, ligger endast män i båtar. I Vendel har inga kvinnogravar påträffats (Stolpe & Arne 1912), men i Valsgärde har kvinnorna bränts. På gravfältet vid Tuna i Alsike, som var mycket skadat före undersökningarna, är förhållandena dock något oklara (Arne 1934). Några brandgravar har inte undersökts. Istället hade i ett fall en kvinna lagts i en båt, där tidigare en man begravts, medan i ett annat fall kvinnan fått en egen båt. Denna var dock av en betydligt enklare konstruktion än de övriga, klinkbyggda; den har bestått av en stockbåt med ett påspikat övre bord.” (Nordahl 2001:114).

Till skillnad från Schönback har hon i diskussionen kring båtgravskick och gender tagit hänsyn till Tuna i Alsike, ett båtgravfält i Uppland där många av båtbegravningarna innehåller kvinnor, men även här framställs det som om kvinnorna har begravts i en enklare båt än männen. Detta skall också här ifrågasättas och analyseras, liksom frågan om det är så ovanligt med kvinnor i båtgravar. I Tuna i Alsike förhåller det sig i verkligheten så att en kvinna som begravts i den största och mest avancerat byggda båten i grav VIb, en klinkbyggd båt med fem bordgångar, medan männen begravts i mindre, enklare flytetyg, i två fall i utspända och förhöjda stockbåtar.

Sålunda är även de mest erfarna av arkeologerna ofta påverkade av den konventionella bilden av båtgraven. Idag är undantagen till denna ”regel” många och det är dags att överväga en omtolkning av båtgravarna.

Bilden av den beväpnade vikingahövdingen i sin båtgrav var så stark, att när de första båtgravarna med kvinnor dök upp i Tuna i Alsike under 1800-talets slut (Arne 1934), fick de liten uppmärksamhet och man återföll snart till den gamla invanda föreställningen att båtgravar var för män. Så sent som 1970 skriver Michael Muller-Ville att de litterära källorna, trots undantagen, styrker antagandet att båtbegravningarna var för män.

Hur ser det då ut i det arkeologiska källmaterialet? Båtgravarna är här ett utmärkt material när det gäller att koppla de gravlagda till skepp och sjöfart. Ja, i Skandinavien är den mest praktfulla båtgraven med det näst största skeppet som hittats i en grav, en grav med en begravd kvinna och hennes trälinna, nämligen den berömda båtgraven från Oseberg i Norge vars 23 m långa skepp idag kan beskådas i vikingaskeppshallen i Oslo (Shetelig 1917). Den döda har tolkats som den i sagorna nämnda drottning Åsa i Vestfold, vars namn även återfinns i ortnamnet vid graven.

Gravfältet vid Tuna i Alsike som först undersöktes av Hjalmar Stolpe, senare av Arne, innehåller hela fem båtgravar kvinnor av de fjorton som återfinns på gravfältet (Arne 1934). Spår av långväga kontakter finns; karneolpärlor i grav VI och X, grav X innehåller också en nålhylsa av järn av samma typ som i sydöstra Ladogaområdet och även bronskedjan i denna grav har östlig utbredning, grav XI innehåller en hornspets med djurhuvud som är vanlig i Ryssland,

Det finns också gravar där kvinnorna begravts i enklare båtar, såsom gravarna vid Sala i Västmanland, där två välbeställda kvinnor begravts i båt (Almgren 1907). Den lilla båten förhöjd med två bordgångar från Årby i Rasbokils socken, Uppland innehöll även den en kvinnobegravning (Arbman 1940), liksom minst en av de fyra båtgravarna från Prästgården i Gamla Uppsala (Nordahl 2001). Även vid Birka har det troligen funnits båtgravar bland de av

Stolpe 1878 undersökta gravarna, där en han angivit att en gravlagd båt innehöll en rikt utsmyckad kvinna (Montelius 1881:178).

Vid Tuna i Badelunda socken i Västmanland finns ett helt gravfält där endast kvinnor begravts i båtar (Nylén & Schönback 1994a, 1994b). De rikaste gravarna på gravfältet är kvinnogravar. Över en period av 750 år, från 300-talet till 1000-talet, har nittioen begravningar skett och av dessa är tjugotvå lämningar efter rikare gravar med fler än sju föremålskategorier bland gravgodset, ungefär en grav per 37,5 år, d v s en grav per generation. Den äldsta graven är Sveriges rikaste grav från romartid , en kvinna i en kammargrav med guldhalsringar, guldarmringar, glas m m. Först under slutet av vendeltid och vikingatid sker begravningen i båt och kanske har dessa kvinnor deltagit i de färder utrikes som börjat förekomma i österled. Vissa av gravarna har spår av långväga kontakter, såsom mosaikpärlor i båtgrav 35, sidenet och de till hängen omgjorda arabiska silvermynten i grav 75, liksom det engelska Ethelredmyntet i grav 76 som kan vara del av den s k danagälden och det tyska myntet i grav 84 där också karneolpärlor fanns.

Fig. 1. Båtgrav nr 75 Tuna i Badelunda. En rik kvinnograv. Efter Schönback & Nylén 1994.

I de arton högstatusgravarna på gravfältet förekommer både kvinnor och män, men det är kvinnorna som dominerar, tretton kvinnor jämfört med endast fem män i denna kategori. Det är lätt att tolka dessa som de lokala ledarnas gravar. Det för osökt tankarna till romaren Tacitus beskrivning år 98 e Kr av sitonerna, ett folk som lever intill svearna, vilket kanske är en långsökt association, men ändå tankeväckande i sammanhanget.

Till svionerna sluta sig omedelbart sitonernas stammar. I övrigt lika (de förra) skilja de sig från dem i ett avseende, nämligen däri, att deras härskare är en kvinna. Till den grad äro de vansläktade ej blott från friheten utan också från slaveriet. (Tacitus Germania kap. 45).

I Västmanland återfinns även en av de äldsta båtgravarna i Mälardalen med kvinnobegravningar, den 1963 av Peter Manneke undersökta graven från Norsa i Köping. På detta gravfält, som rymde ett tjugotal skönjbara båtgravförekomster samt ett antal kammargravliknande konstruktioner är mycket lite känt om båtgravarna i övrigt. Den undersökta graven innehöll ett skelett efter en ung kvinnlig individ med ett fåtal gravpärlor och ett ryggknappspanne som gravgåvor i n dåligt bevarad båtlämning (Stenberger s. 604).

Södermanlands båda båtgravar är kvinnobegravningar. De återfinnes dels vid Fittja i Botkyrka socken (Weiler 1974), dels vid Årby i Turinge socken (Tesch, opublicerat manus). Båda är mellanstora båtar med två bordgångar, Fittjabåten endast delvis nitad, medan den lite exklusivare Turinge båten är helt nitad med de värdefulla nitarna av järn. Båten i Fittja är ca 6 m lång, den lite exklusivare gravbåten i Turinge 7-7,5 m. Kvinnan i Turingebåten har fått med sig en rik smyckeuppsättning med ovala spännbucklor, pärluppsättning och fyra bronshängen, liksom en häst. Dräkten har varit lika exklusiv med inslag av importerat österländskt siden. Kan dessa kvinnor ha rest själv till sjöss? Det är inte omöjligt.. Båtar av denna storlek var i äldre tider vanligt förekommande vid postfärderna över Ålands hav, som utgör den längsta havssträckan vid österledsfärderna.

Kan båtgravarna visa vilka kvinnor som har anknytning till sjöfart, så är dessa inte någon liten andel som utgör undantag från regeln, utan sammanlagt minst nitton av femtioen båtgravar med kvinnobegravningar i Mellansverige utgör en betydande del av de i båtar gravlagda individerna. Det finns även fler tecken på att kvinnorna här deltog i sjöfärderna, framförallt i österled.

Kvinnor som handelsmän på österledsfärderna

Handelsmannens främsta redskap under vikingatid var den lilla bärbara, hopfällbara balansvågen. Betalning skedde genom en viss vikt silver, inte en viss valör, så silver i form av hela eller sönderhackade mynt, hela eller delade silversmycken och bitsilver lades ihop tills man fick önskad vikt. Flera av våra äldsta myntbenämningar härrör från benämningar på vikter, såsom...När vågar dyker upp i mansgravar, tolkas de alltid som handelsmäns gravar. I bland

annat Birka finns dock vågar i flera kvinnogravar också och då säger man att det är kvinnornas makar som varit handelsmän. Hur låg det då till egentligen? Finns det verkligen inte källor som kan klarlägga detta. Jo det gör det, i högsta grad. Kvinnor åkte på handelsfärder i österled och har haft sina egna representanter redan vid de första handelstraktaten mellan Rus och Byzans i Konstantinopel. Sålunda skriver Nestorskrönikan avseende handelstraktaten år 945:

...Ivar, envoy of Igor, Great Prince of Rus, and the general envoys as follows: Vefast representing Sviatoslav, son of Igor; Isgaut for the Princess Olga; Slothi for Igor, nephew of Igor; Oleif for Vladislav; Kanitzar for Predslava; Sigbjorn for Svanhild, wife of Oleif; Freystein for Thorth; Leif for Arfast; Grim for Sverki; Freystein for Haakon, nephew of Igor; Hegri for Efling; Voist for Voik; Eistr for Amund; Freystein for Bjorn; Yatving for Gunnar; Sigfrid for Halfdan; Kill for Klakki; Steggi for Jotun; Sverki; Hallvarth for Guthi; Frothi for Throand; Munthor for Ut; the merchants Authun, Authulf, Ingivald, Oleif, Frutan, Gamal, Kussi, Heming, Thorfrid, Thorstein, Bruni, Hroald, Gunnfast, Freystein, Ingjald, Thorbjorn, Manniu, Hroald, Svein, Halfdan, Tirr, Askbrand, Visleif, Sveinki, Borich: sent by Igor, Great Prince of Rus, and from each prince and all the people of the land of Rus...(efter Duczko 2000:212).

Det nordiska ursprunget hos Rus delegater och sändebud syns helt klart. Här återfinns som synes även kvinnor bland de med egna sändebud; Isgaut för prinsessan Olga, Kanitzar for Predslava, liksom Sigbjorn för Svanhild, Oleif's hustru. Här finner vi också Thorfrid, listad som köpman. Såväl hos medlemmarna av Ruriksklanen, deras sändebud och köpmännen är kvinnor och män jämställda i detta avtal.

Samma inställning framkommer även i en skildring hos Constantin Porphyrogenetos på 900-talet i *De ceremoniis aulæ byzantinæ*. Den behandlar det praktfulla mottagande som furstinnan Olga erhöll med sin delegation hos kejsaren i samband med hennes dop i Konstantinopel år 957. De erhöll härvid en betalning som gåva, 30 guldmünt för de mest närstående, 20 guldmünt för var och en av de övriga sex kvinnliga och åtta manliga archonis 'släktingarna'.

Spåren av kvinnor som farit i österled

De främsta spåren av svear som farit österut härrör inte från män utan från kvinnor och det är de ovala spännbucklorna, den välbeställda Skandinaviska kvinnans främsta smycke (Jansson 1985, 1987, 1997, 2001). De är ofta gjutna i Birka, men är så vanliga i Ryssland att de använts för att visa Rus-rikets utbredning. De har rest i österled och ofta slutat sina dagar här, gravlagda i högar som hemma i Mellansverige och liksom där är de mer välbeställda begravda i båtar.

Fig. 2. Ovala spännbucklor. .

Nitar i Ryssland förekommer enbart i samband med Skandinaviska båtar och skepp (Sorokin 1994; Larsson 2000, 2007). De inhemska båtarna var sammanfogade med krampor, eller sydda. Nitar förekommer både i städernas kulturlager och i båtgravar. Nästan i alla gravar utom i ett par gravar vid Gnezdovo har båtnitarna samma kvadratiska skaft som vi återfinner i Mellansveriges båtgravar och som skiljer dessa från södra Skandinavien's runda nitskaft, vilket också visar att huvudelen av dessa österledsfarare kom från Mälardalen. Med tanke på bilden av vilka som for i österled under vikingatid, kan det också tyckas förvånande att vi finner kvinnor i dessa ryska båtgravar.

Den enda gången vi möter en kvinna i beskrivningarna av svearna österut, är i skildringen hos Ibn Fadlan av en båtbegravning hos rusiska köpmän vid Volga, där en slavinna väljer att offras tillsammans med sin döde hövding och begravs med honom (Arne 1941). Ibn Fadlan skriver dock att även de manliga slaverna kunde välja att offras med sin ledare.

Anne Stalsberg har sammanställt en del av de undersökta Skandinaviska båtgravarna i Ryssland och här återfinns vi de Skandinaviska kvinnorna i österled, vilka förärats en egen båtgrav.

Att notera är att på Plakungravfältet innehåller fem av åtta begravningar kvinnogravar, två män, samt en obestämd (Nazarenko 1985). Kvinnorna har begravts på grundval av sin egen status i sin egen båt. Av de skepp som använts vid båtbegravningarna, utgör tre stycken skepp med 100 eller fler nitar. Rör det sig om hela skepp har dessa varit 5-11 m långa att döma av högarnas storlek. Kvinnobegravningarna kan inte sägas höra till dem med enklare båtar, eftersom den största och näst största båten har tillägnats kvinnor.

Locality	Gender	Date	Nr rivets	Size of mound	Orientation
Kaplosha	K	9'th-10'th c. AD	2	9 m	
Ost-Ribeschna	M	9'th-10'th c. AD	100	9,9 x 43 m	N-S
Ilinski-pogost					
Plakun 1	K	9'th-10'th c. AD	200	7,5 x 5,5 m	SSW-NNE
Plakun 3	M	9'th-10'th c. AD	100	6 x 3 m	SW-NE
Plakun 5	K	9'th-10'th c. AD	40	13 m	-
Plakun 6	K	10'th c. AD	1	8 x 5,5 m	SW-NE
Plakun 7	K	9'th-10'th c. AD	100	12 m	-
Plakun 8		9'th-10'th c. AD	2	?	
Plakun 11	M	9'th-10'th c. AD	63	-	
Plakun 13	K	9'th-10'th c. AD	-	Ca 6 m	
Gnezdovo Ciz 20-1885	K+M	After 906 AD	20	33 m	
Gnezdovo Serg. 65 (7)	K	9'th-10'th c. AD	200	17 x 10,5 m	S-N
Gnezdovo Serg. 74 (16)	KK (M)	9'th-10'th c. AD	234	10 x 4-10 m	SW-NE
Gnezdovo Serg. 86 (18)	K+M	10'th c. AD	50	23,5 x 12,8 m	E-W
Gnezdovo Ab. 23	K+M	After 914-915 AD	35	10,7 x 7,8 m	
Gnezdovo Ab. 24	M	9'th-10'th c. AD	200+	16 x 8 m	SW-NE
Gnezdovo L-13	K+M		61	Diam 8 m	
Gnezdovo L-33	K+M		3	Diam 18,3 m	
Gnezdovo L- 47	K+M		276	9 x 2 m	SW-NE
Gnezdovo Ts-2 verch	K(M?)		7	11 x 9,5 m	E-W
Gnezdovo Ts-2 NI3	K+M		6	21 x 14 m	E-W
B. Timerevo -100	K+M		7	13-15 m	
B. Timerevo -383	M		1 fragment	8 m	
B. Timerevo rask. 1976	K		1 fragment	-	

Tabell över gravar med båtnitar i Ryssland. K = kvinnor, M = män. Efter Stalsberg 1998:281.

Dubbelbegravningar som kan passa in på Ibn Fadlans ögonvittnesskildring av Rus begravning av en hövding med slavinna förekommer, men här kan det lika väl vara frågan om en furstinna med en manlig eller kvinnlig slav. Dessa dubbelbegravningar återfinnes endast på Gnezdovos gravfält utanför Smolensk, där de finns i nio av elva gravar, samt i en av de tre gravarna från Timerevo.

Synen på kvinnor hos Rus

Kvinnorna hos Rus som farit i österled och deltagit i det ryska rikets grundläggning hade hög status och var i stort sett jämställda männen. De kvinnor som hörde till den härskande Ruriks-ätten hade både makt och inflytande. Här återfinns inte minst storfurstinnan Olga, som härskade över hela Rus-riket från Kiev från sin makes Igors (Ruriks son) bortgång 945 e Kr till sin död 969 e Kr. Hon hämnades sin man genom att anfälla, erövra och skattlägga drevljanernas land som dödat honom och bränna ner deras stad. Hon blev den förste härskaren i Ruriksätten som lät döpa sig och spred kristendomen till många i riket. Ingegärd, Olof Skötkonungs dotter som 1019 gifte sig med ryske furst Jaroslav mot att hon fick området Aldeigjuborg kring Ladoga som förläning, fick stor politisk betydelse som medlare mellan Jaroslav och hans bröder och lyckades förhindra ett inbördeskrig dem emellan.

Det mest intresseväckande är att det inte är enbart de egna kvinnorna som behandlas med vördnad. En skildring av krönikören Skylitzes i Byzans av en händelse bland väringar som tjänstgjorde för den byzantinska kejsaren i Mindre Asien, ställer vår bild av vikingarna på ända:

”En man bland väringarna, vilka var samlade i vinterkvarter i provinsen Thrakesion, mötte en kvinna från trakten på en privat plats och försökte förföra henne; och när han inte kunde få henne frivilligt försökte han våldta henne, men hon fick tag i främlingens svärd och stack honom med det genom hjärtat, så att han dog med en gång. När händelsen blev känd samlades väringarna och hedrade kvinnan genom att ge henne allt som tillhört den man som försökt våldta henne, och de kastade undan hans kropp utan begravning, enligt lagen om självmördare.”

Fig. 3. Avbildning i Skylitzes krönika. Efter Larsson 1997.

Mot denna bakgrund är det dags att ompröva vår föreställning om vikingarna på utrikes färder, att det var män som for runt, plundrade och våldtog. Kvinnor var respekterade i detta samhälle och det är mycket sannolikt att kvinnorna på samma villkor som männen deltog i färderna i österled. Det arkeologiska materialet visar dem som sjöfarare och handelsmän, vilket också har stöd i historiskt källmaterial. Den stora mängden smycken och annat som kan knytas till den kvinnliga dräkten i gravarna, visar att många svenska kvinnor deltog i kolonisationen och slog sig ned här. Båtgravarna talar för att de välbeställda kvinnorna kan ha färdats med eget skepp och sannolikt också eget följe likt Unn i Laxdœla saga.

Referenser

- Andræ, T. & Trybom, B., 1997 (eds.). *Gamla Uppsala – centralplats och omland. Arkeologisk förundersökning på ostkustbanan 1996-1997*. Gamla Uppsalaprojektet. Riksantikvarieämbetet UV Uppsala Rapport 1997:26. Uppsala.
- Arbman, H., 1940. Der Årby-Fund. *Acta Archaeologica XI*. København.
- Arne, T.J., 1934. *Das Bootgräberfeld von Tuna in Alsike, Uppland*. Stockholm.
- 1941. Ibn-Fadlans resa till Bulgar. En nyupptäckt handskrift. *Fornvännen XXVI*, pp. 193-212.
- Arwidsson, G., 1942. *Valsgärde 6*. Die Gräberfunde von Valsgärde.1. AMAS. Uppsala.
- 1954. *Valsgärde 8*. Die Gräberfunde von Valsgärde. 2. AMAS. Uppsala.
- 1977. *Valsgärde 7*. Die Gräberfunde von Valsgärde III. AMAS. Uppsala.
- Christensen, A.E. 1995. Ship graffiti.. In *The Ship as Symbol in Prehistoric and Medieval Scandinavia. Papers from an International Research seminar at the Danish National Museum, 5-7/5 1994*, pp. 9-19. Copenhagen.
- Duczko, W., 2004. *Viking Rus. Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*. Boston.
- Dyfverman, M., 1929. Båtgraven nr. 2 vid Valsgärde, Gamla Uppsala. *Rig*, bd. 12, 1929, s. 170-179.
- Fridell, A., 1930. Den första båtgraven vid Valsgärde i Gamla Uppsala socken. *Fornvännen* 1930, årg. 25, s. 217-237.
- Germania* = Tacitus *Germania*. Originaltext med svensk tolkning jämte inledning och kommentar av Alf Önerfors. Stockholm 1969.
- Jansson, I., 1985. *Ovala spännbucklor. En studie av vikingatida standardsmycken med utgångspunkt från Björköfynden*. Aun 7. Uppsala.
- Larsson, G., 2007. Ship and society. Maritime Ideology in Late Iron Age Sweden
- Larsson, M.G., 1997. *Vikingar i österled*. En samlingsutgåva av Ett ödesdigert vikingatåg. Ingvar den Vittfarnes resa 1036-1041; Våringar. Nordbor hos kejsaren i Miklagård; Rusernas rike. Nordborna och Rysslands födelse. *Laxdœla saga* http://www.sagadb.org/laxdaela_saga.en#1.
- Müller-Wille, M., 1970. Bestattung im Boot. Studien zu einere nordeuropäischen Grabsitte. *Offa 1968-69*, pp. 5-203. Neumunster.
- Nazarenko, V.A., 1985. Mogilnik v urochisje Plakun. In *Sedov 1985*, pp. 156-169.
- Nordahl, E., 1984. En kvinna i Gamla Uppsala. *Gotländskt Arkiv*.
- 1990. Gamla Uppsala. Grävningar i kyrkan, på Kungsgårdsplatån och vid Prästgården. *Gamla Uppsala. Fornlämningar, utgrävningar, fynd. Seminar in Uppsala, 1 Nov. 1990*.
- 2001. *Båtgravar i Gamla Uppsala: spår av en vikingatida högreståndsmiljö*. Uppsala.
- Nylén, E., & Schönback, B., 1994a. *Tuna i Badelunda. Guld, kvinnor, båtar. I*. Västerås Kulturnämnds skriftserie 27. Västerås.
- 1994b. *Tuna i Badelunda. Guld kvinnor, båtar. 2*. Västerås kulturnämnds skriftserie 30. Västerås.
- Odenocrants, R., 1933. Båtgraven nr. 4 vid Valsgärde. *Upplands Fornminnesförenings Tidskrift XLIII*, Uppsala 1929-33. S. 255 ff.

- Nestorskrönikan*. Efter *Primary Chronicle = The Russian Primary Chronicle* edited by Samuel Hazzard, Cross and Olgerd P. Sherbowitz-Wetzor. Cambridge, MA: The Mediaeval Academy of America, 1953.
- Schönbäck, B., 1994a, 1994b, see Nylén, E., & Schönbäck, B., 1994a, 1994b.
- Shetelig, H., 1917 . Skipet. In A.W. Brøgger (red.), *Osebergsfundet I*, pp. 283-366. Kristiania.
- Sorokin, P.E., 1994. Some results of the study of medieval boatbuilding traditions in north-west Russia. *The International Journal of Nautical Archaeology*. Nr 23:2, pp. 129-139.
- Stalsberg, A., 1998. O skandinavskih pogrebenijah s lodkami eposhi vikingov na territorii drevnei Rosi. *Istoritjeskaja archeologija*. Moskva.
- Stolpe, Hj., & Arne, T.J., 1912. *Gräffältet vid Vendel*. Stockholm.
- Weiler, E., 1975. Båtgrav i Botkyrka. *Fornvännen* 70, pp. 77-81.